

ŽALIADUONIŲ GEGUŽĖ

Pagrindinė mano literatūros darbo sritis yra poezija. Ir poezijoje nevengdavau aktualijų, nes niekad nenorėjau būti kabinetiniu poetu, skraidančiu padebesiais. Norėjau įsibrauti į gyvojo gyvenimo tėkmę. Betgi poezijos paskirtis yra savita. Poezija yra sintezė, ji nesvarsto, teigia arba neigia. Tai emocijos, jausmo, net sąmonės sritis. Kas netilpdavo į „grynosios poezijos“ rėmus, rašydavau straipsnius kultūrinio ir literatūrinio gyvenimo temomis. Publicistiką visada mėgau.

Per paskutinius kelerius metus pirašiau atsiminimų apie rašytojus, kuruos gerai pažinojau arba su kuriais artimai bendradarbiauau, – apie K. Binkį, P. Cvirką, Vaižgantą, A. Vienuolį, T. Tilvytį ir t. t. Dar ketinu apie vieną kitą rašytoją atsiminimus pratęsti (pavyzdžiui, apie J. A. Herbačiauską). Man atrodo, jei aš apie juos neparašysiu, tai niekas nebeparašys, nes vyresnės kartos žmonių lieka vis mažiau ir mažiau...

Nuo pat vaikystės artimai bendravau su kaimo žmonėmis; jie žino, kad buvau jiems artimas, kaip ir jie man, kad niekad nesidėjau „ponu“. Todėl, berašant apie įžymius žmones, ir kilo mintis – o kodėl neparašius apie paprastus? Jie juk taip pat įdomūs, originalūs – vertos dėmesio asmenybės.

Ši pasakojimų knyga sukasi daugiausia apie gimtąjį kaimą, Juknėnų žmones, su kuriais visada nedirbtinai buvau sutapęs. Jų troškimus gerai pažinau ir tebepažįstu visokiose pasikeitimų atmainose. Studentas būdamas šokau ir dainavau su jaunimu, davinėjau jiems knygas, rašiau raštus įstaigoms, dalyvavau vestuvėse, lydėjau numirusius, į kūmus ėjau, dalyvavau išleistuvėse į Argentiną, rašiau mažaraščiams Laiškus į Ameriką. Ne vieną pamokiau rašto. Taip darė mano vyresnieji broliai, taip dariau ir aš. Tokia buvo mano gimtųjų namų tradicija. Ir į gimnaziją ne vienas buvo paruoštas.

Ši kukli, vietomis nelygi knyga gimė ne vien iš sentimentų gimtajam kampui. Yra dar kita, rimtesnė priežastis. Šiaip ar taip, esame istorijos vingiuose išlikę kaip tauta kaime, visi esame kaimiečių kilmės, o epopėjos apie kaimą taip ir neturime. (Išskyrus I. Simonaitytės *Aukštųjų Šimonių likimą*, jau panašų į epopėją. Bet ten Mažoji Lietuva, kitokių istorinių sąlygų išugdyta negu mūsų Didžioji Lietuva.) Mūsų beletristai daug ką pražiopsojo arba tiesiog daug ko dar nespėjo. O tačiau viskas juda, keičiasi, pasidengia laiko dulkėmis... Esu optimistas: atsiras talentingas romanistas, paskirs keletą ar keliolika metų, sukaupta ir išstudijuos išlikusią medžiagą ir parašys kas reikia. Tai gal ir ši mano nedidelės apimties knyga šiek tiek padės rašytojo fantazijos laukui, gal jis pasinaudos bent kruopele bendram koloritui atkurti.

Gal aš esu vien savo kaimo romantikas? Ir taip, ir ne. Ir kiti kaimai, Juknėnų kaimynai (Kubiliai, Gaidžiai, Untilgė, Paberžė, Pikčiūnai...) labai įdomūs savo žmonėmis ir nuotykliais. Tik mano Juknėnai yra didžiausias apylinkės kaimas, tai ir žmonių bei įvykių čia daugiau.

Juknėnai, kaip iš kai kurių duomenų sumetu, bus susiformavę XVI amžiuje per žemės reformą (dalijant į valakus) netoli Jukniškės lauko ir Junkušio upelio, kuris pavasarį su triukšmu nubėga į ežerų (Grabelio ir Sylio) pusę. Greit ir nusenka, išdžiūsta ligi kito pavasario arba labai smarkių liūčių.

Mano rankose yra įdomaus dokumento išrašas iš „Vilniaus vyskupo Mykolo Jono Zienkovičiaus stalo turtų Salako rakto 1731 metų inventoriaus“: „Trinkuškių kaimas. Jurgis Miškinis, sūnūs Kazimieras ir Laurynas, broliai Mykolas ir Steponas. 1,5 valako žemės, 3 arkliai, 2 jaučiai. Mokestis vyskupo stalui – 7 auksinai 15 grašių.“ Matyt, gyventa didelėmis šeimomis. Nuo 1 valako, kur 2 arkliai ir 1 jautis, mokestis 5 auksinai.

Juknėnai inventoriaus sudarymo metu priklausė Tauragnų raktui. Gyventojai – Andrius

Mašnys, Mykolas Skaudys, Kazimieras Juodaveikis, Jonas Juodaveikis, Mykolas Gavilas, Simonas Šerys, Kazimieras antras Juodaveikis, Kazimieras Knyva, Martynas Juodaveikis, Steponas Maniušis, Jonas Gaidelis, Kazimieras Narčys, Baltramiejus Gaidelis, Kristupas Jackūnas, Stanislovas Juodaveikis, Samuelis Braciška ir ponas Jachimovičius, valdęs vieną valaką žemės. Iš viso kaimas valdė 31 valaką. Vėliau, iškirtus bendrą mišką, pasidalijus bendras ganyklas, buvo keletu valakų daugiau. Kiekvienam gyventojui priklausė pusantro arba vienas valakas.

Vėliau, metams bėgant, kai aukštaičių papročiu ūkiai dalybomis susismulkino, iki paskutinio karo sodybų buvo apie 70. Senųjų pavardžių, t. y. buvusių prieš 245 metus, Juknėnuose išlikę tik dvi – Maniušio ir Gaidelio. Dabar kai kurių pavardžių (Gavilo, Braciškos, Juodaveikio) visoje apylinkėje nebėra.

Mano pavardės tuo metu Juknėnuose dar nebuvo. Jaunystėje kolegoms rašytojams palinksminti buvau sukūręs humoristinį pasakojimą apie savo kilmę. To pasakojimo siužetas šitoks:

– Esu kilęs iš Taurapilio kunigaikščių, dėl vienos nevykusios aplinkybės netekusių ne tik kunigaikštiskumo, bet ir bajoriškumo. Atsitiko, kad Taurapilio kunigaikštėlis kovoje su Volynijos kunigaikščiais ne laiku sučiaudėjo, tuo metu jam iš rankų buvo išmuštas skydas, o jis pats, sužeistas ragotine, buvo nugalėtas. Taip neteko istorinės reikšmės ir kilmingumo, liko paprastas žmogus. Vėliau vienas jo ainių užėjo užkuriomis ant Juknėnų Meidūčios. Taip praeina žemiškoji garbė...

Šio sutrumpinto pasakojimo pabaiga yra tikra. Iš savo senelio žinau, kad proprosenelis tikrai atėjo užkuriomis ant Meidūčios. Meidaus pavardės prieš 245 metus irgi dar nebuvo. Galima iš to numanyti, kad gyventojų migracija buvo visais laikais.

Tuo ir noriu baigti pasikalbėjimą su pažįstamu ir nepažįstamu skaitytoju. Blieka tas vienas mano noras – kad, paėmęs į rankas šią knygą, skaitytojas priimtų ją tokią, kokia yra, ir nenuobodžiautų.

Pavardės visur tikros. Tik vienoj kitoj vietoj yra kai kas pakeista tikroviškumo ir esmės nepakeičiant.

KAVOLIS LIUDVIKAS

Tai tik siužetas, tik turinys galiniam apsakymui.

Man visada rodėsi, kad ir talentingiausias beletristas nesugalvos geresnių situacijų už tas, kurias pateikia patsai gyvenimas – margas kaip genys arba, anot tos liaudies patarlės, dar margesnis.

Liudvikas į mūsų kaimą atkilo pereito šimtmečio pabaigoje. Tada jis buvo dar ir ne Liudvikas.

Atitarnavęs Tiraspolyje karuomenėje, atsirado mūsų kaime Jankelis Cvilmanas ir pasistatė kalvę. Kalvio dideliame kaimui iš tikro reikėjo. Ir kalė Jankelis – arklius kaustė, noragus smailino, pjautuvus dantijo, ratlankius ant ratapėdžio traukė. Vyras buvo nepėsčias – tiesus, stiprus, ne tinginys; avėjo auliniais batais, nešiojo juodą liemenę ant išleistų marškinių, pasakojo nuotykius ir moldaviškai keikėsi, turbūt ir pats nesuprasdamas, ką tai reiškia.

Kaip tik netoli kalvės, kone pačiame kaimo viduryje, ant kalnelio, geroje vietoje, buvo klevais apaugusi Musteikio sodyba. Ūkis tvarkingas, trobesiai senoviški, bet dar stiprūs, žemės apie valaką. Tik šeimos Musteikio nedaug – tėvas su motina ir duktė Petrulia. Jaunos aš jos neatsimenu, žmonės sakė, kad jauna buvusi graži.

Tėvai ir kaimynai pastebėjo, kad Petrulia, kur buvus, kur nebuvus, ar ką dirba, ar eina kur, vis taiko arčiau kalvės. Kalvis irgi seka Petrulios žingsnius. Taip vienas kitą ir įsižiūrėjo.

Nusigando tėvai, susirūpino giminės: kas čia dabar bus, į ką tai panašu, juk kalvis gi – žydas. Ir kaime, kaip iš šautuvo iššovus, paplito naujiena. To meto kaimuose, bent mūsų apylinkėje, niekas

panašių dalykų nebuvo žinoję.

– Dievo aplaidžia, – kalbėjo pamaldžios moterėlės.

Iš tų bernelių, kurių ne vienas dairėsi į Petrulią, kiti jau juokėsi:

– Nuneš va iš panosės ir merginą, ir tokį tvarkingą ūkį.

Netrūko ir patarimų:

– Kas tai matė – katalikei. Vadeles pamirkyti ir įkirsti tokiai į kailį...

– O kas, kad ne katalikas, kad tik žmogus būtų geras ir tvarkingas, – kalbėjo kiti.

Bet visi laukė, kuo gi visa tai pasibaigs.

Tėvai geruoju ir piktuoju bandė, bet visi jau žinojo, kad Petrulia užsikirto ir nepasiduoda.

– Jeigu ne jis, tai man nieko nereikia, aš ir gyventi nenoriu, – buvo paskutiniai jos žodžiai.

Ir Petrulia dingo.

Viena diena – nēr, kita diena – nēr. Apžiūrėjo trobas, pastoges, išgraibė su kabliais šulinius ir artimesnes kūdras. Nēr kaip nēr, lyg ugnį būtų sudegusi.

Dar labiau susijaudino tėvai – kur dar ieškoti, kaip ieškoti?

Laikraščių tada nebuvo, skelbimo nepaduosi. Liko tik per žmones klausinėti. Karštesni kaimynai kalvį užpuolė – kur padėjai? Tas atsikirto:

– Ko kimbate, man jį daugiau rūpi negu jums.

Pagaliau buvo užšaukta per artimesnių parapijų bažnyčias po pamokslo – ar kas negirdėjo, ar kas nežino?

Po ilgo neramaus laukimo pasiekė žinia: Petrulia kažkur už Dusetų tarnauja pas ūkininką, parsisamdžiusi už mergą.

Nuvažiavo ir parsivežė tėvas, apsidžiaugęs, kad gyvą surado. O tada jau reikalai kitaip apvirto. Moterėlės pramokė poterių, priesakų iš katekizmo, kunigas Jankelį apkrikštijo – kataliku padarė ir su Petrulia suvinčiavojo. Nuo tada Cvilmanas jau vadinosi Liudvikas Cvilmanas, bet pavarde jo niekas nevadino – Kavolis Liudvikas, nors nebekalė ir kalvę buvo likvidavęs.

Darbštus, taupus, ūkį tvarkė ne blogiau už kitus, gal net geriau. Ir pinigėlio susidėjo: kaimynui bėdoje ar gyvam reikale neatsisakydavo paskolinti – „ant žodžio“, nelupdamas procentų, be vekselių.

Liudvikas kur reikia ir kur nereikia per dažnai vartojo požodį bra. Imdamas į rankas popierinį pinigą, su pasigėrėjimu sakydavo:

– Meilu, bra, skreba...

Taip Liudvikas prigijo žmonėse, prigijo aukštaitiškoje buityje.

Aukštaičiai rytiečiai – žmonės su fantazija, dainininkai, geri pasakoriai, nešykštūs, truputį konservatoriai. Nesvetimas jiems ir humoras, nebūtinai aštrus ir užgaulus. O sąmojo ir humoro, kartais net kandaus, turėjo apščiai ir Liudvikas. Dėl to žmonės jį mėgo. Jei kada pasijuokdavo, tai tik už akių, žinodami, kad už akių pasijuokti galima; už akių ir patį Poną Dievą žmonės apkalba...

Liudvikas irgi mėgo iš kitų pasijuokti – ypač nemėgo tinginių, apsileidėlių ir išgeriančių. Tokius gebėjo trumpai apibūdinti:

– Mižnius, bra, pijukas, nusikuopęs.

Aukštaičiai sako – kas užėjo, tas išėjo. Vadinasi, žmogus per daug atviras: ką galvoja, tą ir pasako. Atviras buvo ir Liudvikas. Jei ką barė, tai į akis barė, kartais piktai, bet vis tiek išeidavo su humoru. Šiaip jau kaimo bendruomenėje buvo solidarūs ir sugyvenamas, teisingas buvo.

Pasakojo man žmonės, kas dėjosi 1905 metais. Pasklido gandas, kad eina per kaimus juodašimčiai ir žmones pjauna. Kas tie juodašimčiai, niekas nė nežinojo. Tik – jeigu jau žmones pjauna, tai baisūs, tai reikia gintis. O čia dar į tą gandy ugnį įliejo deguto atbėgę į mūsų kaimą besislapstą nuo dragūnų bizūnų revoliucionieriai užpalėnai. Žmonės sujudo sukruto. Liudvikas

pirmasis. Nusikalė tokį kirvį, nepanašų į tuos, kuriais malkas skaldo, įsidėjo trigubai ilgesnį kotą ir švaistosi žmonės drąsindamas:

– Šimtas galvų nuskris, nemislykit, bra!

Juodašimčiai nepasirodė, bet Liudvikas jautėsi kaip ir apsigynęs ir kitus padrąsinęs.

Aš pats Liudviką atsimenu nuo dalijimosi į vienkiemius, nuo Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Važiavo žmonės išvaryti į Zarasus su arkliais ir vežimais. Už paimtus kariuomenei arklius ir vežimus ten pat Zarasų bankas mokėjo naujais skrebančiais pinigais. Liudviko paėmė geležimi kaustytas vežėčias.

Grįžo Liudvikas iš Zarasų be vežimo, bet patenkintas:

– Meilu, bra, skreba pinigėliai kišenėje. O karą rusas karalius tai prakiš: mano vežėtėlės nė 30 rublių nekaštavo, o bankas užmokėjo 50.

Liudvikas laikraščių neskaitė, gal neraštingas buvo. Betgi karo eigą, smalsus būdamas, kaipgi – senas kareivis, sekė iš kitų, laikraščius skaitančių.

Į vakarus ėjo rusų kariuomenė. Jojo kavalerija, jojo įvairių rūšių kazokai, prie balnų kardai be lankelių ant rankenos, su pikėmis. Vieną kartą risčia kazokai jojo visą dieną. Su raudonomis, mėlynomis, žaliomis, geltonomis dryžėmis ant kelnių. Jojo išsikišusiomis iš po kepurų plaukų sruogomis – jauni ir apyseniai, tėvai su sūnumis.

Žmonės stebėdamiesi kalbėjo:

– Kas tokią galybę galėtų įveikti?

O iš vakarų girdėjosi tolimas armotų dundėjimas, panašus į griaustinį.

Tai buvo į rudenį 1915 metais.

Rusų kariuomenės vadovybė organizavo gynybą kaip tik netoli mūsų kaimo. Kasė apkasus, vežė spygliuotas vielas. Apkasus pradėjo kasti tarp ežerų ir miškų, pradėjo prie skurdaus Brinkliškių kaimelio, tarp Ilgio, Balčio ir Peštikio ežerų.

Išvarė ir Juknėnų vyrus apkasų kasti per pačią vasarą. Eina žmonės šūkalodami: vieni juokauja, kiti susirūpinę, kad žirnių nesužardys, kad avižas vėjas krečia. Eina Tumėnas Martynas, Kunčius Pranciškas, Kavolis Liudvikas, Gaidelis Kazys, Maniušiai... Eina paskui visus ir Cipra Gaidelis, amžinai žįsdamas riestą liuiką, nedidelis žmogutis.

O kada Liudvikas rimtai kalba, kada juokauja – iš karto nesuprasi. Tarytum pyktelėjęs:

– Aa, ir tu, Čipra, eini? Vyrai, užduot kartin Čiprai!

Cipra, žmogelis ramus ir be humoro, žiūri nustebeš, už ką čia dabar jį užpuolė. Liudvikas dar pikčiau:

– Blogai susimūrijai Kauno tvirtovę, Čipra, ot kas yra...

Kai vyrai pratrūko juoku, Cipra lyg pasiteisindamas:

– Kad aš nemūrijau, aš tik žemę vežiojau. Gerai buvo. Išvažiuoji, būdavo, kone visai vasarai ant vozkos. Arklį pramaitini, pats prasimaitini ir, žiūrėk, dar šimtinę parsineši rudenį...

Liudvikas, nepatenkintas, kad reikia sugaišti dieną, o gal ir ne vieną, per patį darbymetį, samprotauja apie karą:

– Rusas karalius, žiūrėkit, atidavė Kauną, atidavė Peremišlį ir Osovcus, o Brinkliškių neduos...

Bet ir Brinkliškes atidavė, nesgi strateginiais sumetimais gynybą organizavo kiek toliau į rytus – už Švenčionių, linijoj tarp Zarasų ir Daugpilio. Per visą karą toliau vokiečiai ir nebepasislinko. Liko prie Brinkliškių kalnai spygliuotų vielų ir krūvos kastuvų. Kastuvus paskui žmonės išsinešiojo.

Karo veiksmai artėjo. Armotų šūviai jau nebe griaustinį priminė – atrodė, kad didžiausiu kūju suduoda į milžinišką katilą.

Šeštadienio pavakariais žmonės pamatė kariuomenės maišaty pirmuosius vokiečius. Tai buvo

penki belaisviai. Atsivarė juos Tauragnų vieškeliu. Kartu varėsi ir Tauragnų pirklį Leibą Sukatovičių apipešiota barzda. Sustoję kaimo gale prie Luciaus pirkelės. Vienas vokietukas toks jaunas, rodos, leitenantas, be kiverio, subintuota galva. Čia pat užėjo šimtinė kazokų. Išsoko taip vienas, traukdamas kardą, ir pikta suriko:

– Ko čia su jais terliotis – sutvarkyti vietoje!

Perbalo vokiečiai, perbalo ir Sukatovičius.

Prišoko sargybos viršininkas:

– Ne jūsų reikalas... Man įsakyta pristatyti į Salaką.

Anksti sekmadienio rytą rusai pasitraukė. Paskutiniai buvo du raiteliai – vienas jojo, o kitas ėjo greta visas sušilęs sukaitęs ir nešėsi balną. Arklys, matyt, buvo nukautas. Girdėjosi kažkur toli paskiri šūviai ir kulkosvaidžių kalenimas.

Viskas nutilo. Tekėjo sekmadienio saulė. Netrukus įjojo į kaimą pirmieji vokiečiai.

– Kozak niema?

Jeigu kas būtų pasakęs, kad kazokų yra, turbūt sprukę būtų atgal. Kazokų vokiečiai ypač bijojo.

Pirmieji raiteliai, matyt, žvalgai, žingine perėjo kaimą, pajėjo kiek į laukus, ant kalnelio sustoję. Nusėdę arklius pakalnėlėje paleido, nunešę jiems po porą gubelių avių. Patys užsiglaudė tarp gubų ir pro žiūronus sekė apylinkę.

Atėjo netrukus turbūt visas eskadronas. Vieni sustoję kaimo gale, iš kur atsiveria platūs horizontai, kiti vidury kaimo, prie Kavolio Liudviko namų. Vieno arklys įkorė galvą į gėlių darželį ir ėmė skabyti žalumynus. Raitelis pribėgo ir pririšo arklį.

– Loz a esen, loz a esen! – suriko Liudvikas.

Vokietis nustebo, kad gali susikalbėti. Kaimynai nustebo, tik reiškė daugiau pagarbos Liudvikui:

– Žiūrėkit, su germanais susigargsi.

Vėliau ir daugiau prijėjo – gražiais arkliais, gurgždančiais balnais. Ėmė praustis prie šulinių. Viename kitame kieme susikūrė ugnį ir ėmė kepti vištas... Čia pat ir paštas atėjo. Raiteliai skaitė laiškus, vartė žurnalus, atplėšinėjo paketėlius, rūkė cigarus. Charakteringesnius senius ir mus, vaikus, sustatė prie šulinio rentinio ir nufotografavo. Daug tą dieną raiteliai sušėrė Juknėnuose nekulto vasarojaus.

Pažiūrėjo į neprašytus svečius Liudvikas, pakraipė galvą ir vėl padarė kaimynams savo išvadas:

– Rusų karalių Mikalojų dabar pamatysime tik paskutiniame Dievo teisme...

Pirmieji germanai neatrodė nei pikti, nei žiaurūs. Bet į vakarą užėjo kiti, su kaukolėmis ant kiverių. Nusėdo nuo arklių erzeliuodami, šūkaudami. Ir tuojau ėmė gargsėti – Ajer, Ajer, Buter, Buter. Tuojau puolė prie Liudviko svirno ir ėmė batais duris daužyti.

– Varten, sido a šlisel! – riktelėjo Liudvikas ir nuskubėjo atnešti rakto.

Germanai nė rakto atnešant nepalaukė – griebė nuo kiemo kaladę ir išmušė duris su visais užraktais. Žiūri per tvorą smalsūs kaimynai, kas čia toliau dės. Liudvikas nustebejęs stovi su raktais, o po svirną jau neršia germanai. Atsisuko Liudvikas į kaimynus ir pikta:

– Buter, buter, gyvatės, ajer, ajer... Ateis laikas, kad prašysite – gib a bulbis.

Ir iš tikrųjų. Per trejus metus vokiečiai nė ligi Daugpilio nepasistūmė; piešdami gyventojus ir patys taip nucibo, kad įsakė rinkti ir nešti į paskirtus punktus net sukirmijusius grybus.

Kai ką prisimindami, žmonės vėl kalbėjo:

– Ką tu, matai, su Liudviku, ką tu su juo, kiek jo pasakymų išsipildė. Ir ruso karaliaus nebėra, ir germanai vos vos šilti laikosi... Tik neišsipildė, kad Brinkliškių rusas karalius germanui neatiduos, – juokaudami prisimindavo.

Liudviko atvirumas – kas užėjo, tas išėjo – žmonėms patikdavo. Jis į akis prie visų pasakydavo tai, ko kiti drovėdavosi. Dėl to iš jo kartais pasijuokdavo, bet ir laukdavo, kad jis atvirai, su būdinga jam pašaipą atsilieptų. Aukštaičiai, sakykim, į mokslą žiūrėdavo praktiškai kaip ir visi kaimiečiai, tačiau pačiam mokslui turėjo ir kažkokios jiems patiems turbūt neaiškios pagarbos. Tai kiek daugiau negu mokslo nauda, tai kartu ir žmogaus vertės gilesnis pajutimas.

Liudvikas žiūrėjo daugiau praktiškai. Subtilesni niuansai jam nerūpėjo. Kai vienas mūsų kaimynas, vardu Silvestras, dar prieš aną karą išstojo iš kunigų seminarijos, labiausiai stebėjosi Liudvikas; pats jis klieriko tėvą paremdavo dažnomis paskolomis – kaipgi, į kunigus eina, reikia padėti, su dėkingumu atsilygins...

Po kelerių metų tasai Silva, jau nebe vyrukas, o tikras ponaitis, praėjus tėvų tūžmasčiui ir sielvartui atvėsus, atvažiavo jau kaip vaistininkas iš Maskvos. Dabita buvo, gražiai apsirengęs, skrybėlėtas, su pirštinais vasarą, bet neišdidus, pajuokauti su žmonėmis mėgėjas. Eina Silva, sveikinasi su kaimo vyrais. Pagarbiai nukelia skrybėlę Liudvikui:

– Sveikas gyvas, ponas Liudvikai, kaip malonu vėl susitikti, seniai matėmės.

Liudvikas beveik bėgte pribėga artyn, abiem rankom sveikindamasis krato ištiestą svečio ranką.

– O, Silviokas, sveikutis gyvutis!

Ir tuojau čia pat prie visų:

– Tai kodėl, bra, Silviok, nėjai kuniguos?

Silva nesutriko, juokdamasis atsakė:

– Pažiūrėkite, argi aš panašus į kunigą? Pamatė, kad nepanašus, ir išvarė iš seminarijos.

– Kaip tai nepanašus? – nustebė Liudvikas. – Negali būti! Gaila. Čystas gyvenimas kunigo, kasdien saldė arbatėlė...

Būdamas darbštus, taupus ir sumanus, Liudvikas savo šeimos reikalus tvarkė gerai. Vienkiemį paėmė vietoje, kaimovietėje, į laukus nesikėlė. Žemės 11 ar 12 hektarų, geros pievos ir dirvos geros, dalis buvusių kaimo daržų. Vienoje pievoje, Dubikėlėje, pripjaudavo gero šieno. Kai jau suaugo į merginas dvi dukterys, irgi sutvarkė, kaip pridera. Vyresniajai užėmė užkurį, gražų ir apsišvietusį vyrą, tauragniškį Jurgį Strazdą. Jaunesniajai paskyrė kraitį – pinigais, gyvuliais ir daiktais, turbūt be skriaudos. Nuo užkurio atėjimo Liudviko ūkis jau vadinosi Strazdo namai. Pats po senovei dirbo, naujienas pasakojo ir didžiavosi geru žentu. Pagrindinis šeimnininkas jau buvo žentas. Negirdėjau, kad būtų buvę kokių nesusipratimų.

Kas be ko – atsirado kaime ir pakurstytojų. Vienas vyrukas, šiaip jau sumanus ir geras darbininkas, gal ir savo sumetimus turėdamas, ėmė aiškinti jaunesniajai dukteriai:

– Tau gi skriauda, tu šitaip nesutik, kaip tėvas nori. Žemė juk ne tėvo, žemė motinos. Tu gali pusę žemės ir viso ūkio pusę, jei tik panorėsi, per teismą atsiimti.

Išgirdęs tai, užsirūstino Liudvikas. Susitiko tą vyruką prie pieninės, kur paprastai susirenka daugiau žmonių, ir iš karto užpuolė:

– Kas paims, tai gal ir paims. Ir pusę žemės, ir pusę trobų paims, tik jau tu, pirznuk, ne-pa-im-si.

Taip ir prisegė vyrukui pravardinį.

Mano paties santykiai, kai jau paaugau ir suaugau, su Liudviku buvo kuo geriausi. Pro jį niekad nepakalbinęs nepraeidavau. O ir jis pats manęs, gali sakyti, nepraleisdavo nepasikalbėjęs, nepaklausinėjęs apie tai, kas jį domino. Mėgdavau pasiklausyti charakteristikų apie kitus žmones – apie tuos, kuriuos gyrė, ir apie tuos, kuriuos peikė už apsileidimą, tinginystę ar nevalyvumą.

Susėsdavome pakelėje parūkyti. Vaišindavau aš jį cigaretėmis arba geru tabaku. Tada man

sakydavo – „esi dosnus kaip amerikonas“. Užtai jo sodelio vartai man visada būdavo atviri – „eik, Untaniok, pasirašyk obuolių ir grūšių, kiek tik nori“. Užėjęs vieną paimdavau valgyti, o kitą rankoje išsinešdavau. Tada jis visai atvirai:

– Ot, matyt, kad mokytas žmogus. Kitą užleisk, tai prisikiš kišenės kiek nereikia.

Ir vis dėlto, kai jau kelintą kartą panašiai pasielgiau, pribėgo pats ir prikretę obuolių ir kriaušių kaip gruodo:

– Imk, bra, neiškada!

Tą kartą keletą paėmiau ir į kišenę.

Turėjo Liudvikas ne tik kandaus, bet ir lengvo humoro jausmą.

Randu taip kartą kažką bedirbantį prie pat kelio, o netoliese vaikučiai žaidžia. Paklausiau, kaip sveikas, ką čia dabar dirba.

– Strazdžiukus saugau, kad vanagas arba varnas neužkapotų, – tarė Liudvikas.

Iš karto nesupratau, bet jis pats paaiškino. Pasirodo, kad, besikeičiant šeimyniniams reikalams, Juknėnuose viename vienkiemėly atsirado naujas gyventojas, pavarde Vanagas, o kitame – Varnas.

Kai jau valgiau savo duoną, Liudvikas užsispyręs klausinėdavo, kiek aš per mėnesį uždirbu. Atsakydavau užuolankomis – kad mano toks darbas neaiškus: kartais uždirbu, o kartais ir pradirbu, jei nieko gera nepadarau, t. y. neparašau. Supratau, kad vis tiek neišaiškinsiu, nes Liudvikui atrodė, kad valdžia ir liaudies mokytojui moka per daug – jis paskaičiuodavo, už kiek kaime žmogus gaiš pragyventi...

Klausinėdavo jis mane ir apie kilusius iš mūsų apylinkės inteligentus:

– Ką veikia Kaune jaunesnysis Tilvytis (t. y. Teofilis)?

Paaškinau, kad laikraštį leidžia, linksmą laikraštį, kuriame visokių juokų prirašo, dainas sudeda.

– O ar uždirba? Uždirba, man regis, gerai – gražiai apsirengęs, ir pats gražus ir dalikatnas. Kepurę pakelia pravažiuodamas, užkalbina – geros giminės, matai.

Klausia Liudvikas mane ir apie Pulgį Andriušį; jam Pulgis, matyt, nepatiko dėl jo keistos nešiosenos – plačios sportinio kostiumo kelnės, juodi marškiniai, balta uždedama apykaklė, po kaklu parištas juodas mazgas...

– O tas kitas iš Gaidžių – Pulgencas – ką veikia Kaune? Kai namo parvažiuoja, važinėja dviračiu, klaidžioja po laukus ir arklius baido.

– Tai, – sakau aš, – dar jūsų arkliai dviračių baidosi? Turbūt toliau savo kaimo nevažinėjate?

– Ne, ne, ne dviračio arkliai baidosi, jo paties kaip obezijano baidosi...

– Universitete, – sakau, – mokosi, į laikraščius rašo...

– Kad jau pamokytas, tai, žiūrėk, galėtų pisorium būti, sėdėtų utrakur Tauragnuose – valsčiuje, – ir žmonės gerbtų, ir arkliai nesibaidytų.

Kai užėjo hitlerinė okupacija, Liudvikui jau buvo per 70 metų. Buvo po senovei tiesus ir stiprus, dirbo visus darbus. 1941 metų rudenio sužinojo, kaip ir visi, kas atsitiko su Utenos, Tauragnų, Salako, Dusetų ir kitais žydais...

– Kas dabar bus, Narbuk? – klausia Liudvikas kaimyną.

– Nebijok, dėde, tamsta gi esi katalikas.

Kaimynas buvo apsišvietęs žmogus, žinojo, kad katalikybė čia gali neišgelbėti, tai dar kitaip ramino:

– Jei atsiras koks kvailys ar niekšas ar seniūnas apskųs, tai mes tamstą, dėde, taip paslėpsime, kad ir pats Hitleris nesuras.

Tik raminiai nepagelbėjo. Liudvikas ėmė nykti ir, sako, vaikščiojęs net kliedėdamas:

– Kas atsitiko su mano tėvais? Turiu du broliu ir tris seseris...

Visi gerai žinojo, kad ne tik jo tėvų, bet nei brolių, nei seserų nebebuvo gyvųjų tarpe...

Nei kvailio, nei niekšo mūsų apylinkėje neatsirado ir seniūnas neapskundė. Bet Liudvikas susmuko, susigraužė ir nebeapakėlė...

Ir šiandien vyresnieji, prisimindami Liudviką, dar kartoja jo posakius. Jaunesnieji irgi – tik nebežino, kam tie įdomūs ir taiklūs pasakymai priklauso. Kartoja pakeisdami situacijas ir pagražindami.

BLŪSIŠKĖS

Turbūt visiems, ne tik man, kad ir kur toli būtume nuo gimtinės, visada ji šviesiai prisimenama. Man visų pirma tai reiškiasi gamtos vaizdais, regėjimais. Apie gimtinę pagalvojęs, vos tik užmerkiu akis, ir tarytum iš karto ten atsiduriu, daug ką aiškiai matau. Svyruoja beržų viršūnės, sninga rudenį kaip žvaigždėmis geltonais bei rausvais klevų lapais, žydi ievos ir vyšnios... Girdžiu, regis, pumpsi krinta žemėn obuoliai... traška ežerai, kai pavasario vėjas plėšo ledą, gurgia upeliai, gaudžiai kranksi aukštai praskrendančios gervės ir daug žemiau – laukinės žąsys. Vaizduojusi žiemą, matau apšarmojusių medžių fejeriją. Po darganos tarytum skamba apledėjusių medžių šakos...

Užmiršti tąsyk, tiesiog negalvoji, kad buvo vargo, nerimo, svajonių neišsipildymo, kad visko buvo. Tokia mat žmogaus prigimtis: kas buvo negera, greičiau užsimiršta, nesinori apie tai galvoti. Ilgam išlieka sąmonėje ir pasąmonėje, kas buvo gražu ir prasminga.

Užsigalvojęs apie gimtąsias vietas, tarytum matau ir žmones, kurių seniai nebėra. Kai ten nebūnu, man dingojasi, kad tie žmonės yra, kad jie dar gyvi. O kartais iš tikrųjų nebežinau, kas tos apylinkės žmonių gyvi, kas nebegyvi. Tačiau man – jų daugelis gyvi.

Gimtieji namai, išbėgioti tenai laukai, išvaikščiotos apylinkės – miškeliai, paežerės, slidūs akmenys lieptuose per upelį. Gal, sakysit, tatau romantika, kaimo idealizavimas? Ne, tai gamtos poezija: čia pirmą kartą susidūrėme su stebuklingais jos reiškiniiais. Jaudiniesi, jei, ilgiau nebuves, gimtinėje atsilankai. Žinai, kad ši žemė yra dar senolių basomis ir naginėtomis kojomis išpėduota, dar medinėmis žagrėmis, pjautuvais ir dalgiais išmatuota...

Mėgdavau ir tebedėgstu pabuvoti gimtinėje visais metų laikais. Apylinkės nenuobodžios – dirvos, pievos, raisteliai, kalneliai. Toliau paeini – čia vienas ežeras, čia kitas, ten už kalnelio ir trečias. Visi jie sujungti vinguriuojančiais upeliais. Nuo pakilesnių vietų toli matosi. Dar ganydami nuo vieno kalno giedrią vasaros dieną, kai apšviesdavo pavakario saulė, matydavome baltą Jūžintų bažnyčios bokštą. (Sako, ant kalno stovinti, tame miestely niekad nesu buvęs.) Nuo Kažemėkalnio matydavome melsvą dūmų juostelę, kai iš Ignalinos stoties išeidavo traukinys. Tai jau visai kitoje pusėje. Kelio nuo mūsų apie 30 kilometrų – tiesia linija, žinoma, arčiau. Salako bažnyčios bokštą matydavome iš bet kurios pakilesnės vietos. Nuo vienos vietos, nuo Juknėnų kapų, matydavosi baltas Zarasų plento ruoželis ant kalno ties Degučiais. Keliais iki tos vietos apie 15 kilometrų. Ir vaikystėje, ir vėliau tie pamėlę horizontai šviesiomis vasaros dienomis sukeldavo man savotišką ilgesį. Norėdavosi eiti, keliauti, kažkur išsiveržti. Man tada rodydavosi, kad gyvensiu ilgai ilgai – amžinai. Dabar daug kur užaugę krūmais ir matosi mažiau. Tarytum ir dabar tebedėgstu, kas buvo įprasta stebėti vaikystėje ir ankstyboje jaunystėje. Kai ten būnu, turėdamas laiko arba kažko sunerimęs ar pasiilgęs mėgstu ir dabar paklaidžioti netolimais gimtinės keliais bei takais, pamiškėmis, paraisčiais. Tie netolimi raistai kitados baso išbraidyti tai grybaujant, tai uogaujant, tai paukščių lizdų beieškant. Raistai raisteliai, regis, nei naudingi, nei įdomūs, o dėlto turi savotiško jaukumo ir grožio. Kai kur tarp didesnių kemsuotų krūmų auga varinčius, tokia labai žalia garbanota žolė, vaistas nuo išgąščio... Čia, žiūrėk,

šaltekšnis keža, o čia ant krūmo ėglius ištįsęs ir pasistiepęs. Ten beržas, ten kreiva pušelė, ten palinkęs šermukšnis. Eini, brendi ir užėini samanų aikštelę. Dar ir pavasarį pasirenki pernykščių spalgenų. Gaivinančios ir nebe tokios rūgščios kaip rudenį. Eini ir uostai ypatingus raisto kvapus, nuo drėgmės, nuo žolių, ir išskiri tik vingiorykščių malonų aromata ir gailių – svaiginantį. Frrr... su triukšmu iš po kojų išskrenda paukštis. Ir nebespėji pamatyti, koks tai buvo paukštis...

Nuo vaikystės, atsimenu, kai dar kaimas nebuvo išdalytas vienkiemiais, kiekvienas kalnelis, pieva, raistas, trakas, upelis turėjo savo vardą. Ganydamas turbūt visus tuos pavadinimus žinojau. Ir dabar, kai tik vaikščioju ar važiuoju tomis vietomis, žinau ar prisimenu, jei buvau pamiršęs. Ne nuo šiandien mane tie pavadinimai domina kalbiniu požiūriu. Dabar net keista, kad gyvieji mano amžininkai daugelio tų pavadinimų nebežino, pamiršo išėję į vienkiemius. Kai pasakau, prisimena ir maloniai šypsosi:

– Taigi taip, dabar prisimenu, – tada pasako ir kaip gretima vieta vadinosi.

Budeliškės, Rudakraščiai, Viležemiai, Avilėliai, Margavonės, Šėkynė, Jukniškė, Pupaskardis, Papolaraitis, Pradegeupė, Dubikėlė, Ropiakalnis, Kažemėkalnis, Karaliakalnis, Mėlynaraitis, Juodapurvinis, Ingėliškės, Pagrundelė, Pagrabės, Griauzdė, Klevovietė, Išdegelis, Kovynė, Kryželius, Vovera, Blūsa ir t. t.

Daugelio šių pavadinimų prasmę nesunku ir dabar suvokti. O juk tada, kai tie pavadinimai atsirado, visi ką nors reiškė. Kiti šiandien jau sunkiai, o gal ir visai nebeišsiaiškinami. Gal tik lyginamasis kalbos mokslas padėtų. Nesunkiai išsiaiškinu, ką reiškia, pavyzdžiui, Budeliškės: žodis, matyt, iš tų laikų, kai dar grybą mūsuose vadino *budis*, nes ir dabar mano tarmėje yra kelmabudė (kelmutis), kiauliabudė, kiškiabudė (voveruška). Bandau išsiaiškinti žodį Kryželius. Niekas nebeatsimena, kad ten būtų stovėjęs koks kryžius. Tik neseniai kolūkiečiai smėlio kalnely, kasdami duobes bulvėms, išmetė kastuvais žmonių kaulų liekanas, kiaušų dalis. Tenka spėti – kada seniai, gal iki žemės reformos XVI amžiuje prie Žygimanto Augusto, čia buvo kapinės. Kai per tą žemės padalinimą į valakus susiformavo Juknėnų kaimas, kapines perkėlė arčiau, tuojau už sodybų, į labai iškilia vietą. Ką reiškia, sakykim, Papolaraitis, nebegalima pasakyti. Ką reiškia žodis Ingėliškės, Vaidminiškės, Viležemiai, irgi nežinia. Žodžių šaknys gal dar sėliškos kilmės. Pagrabių pavadinimas man tik neaiškiai šmėsčioja. Atkalnėje tarp ežerų priešais piliakalnį buvo, žinau, pilkapiai, apkrauti apvaliai jau į žemę susėdusiais akmenimis. Tie pilkapiai dar tik prieš keliolika metų suarti. Tik vienas ar du, rodos, tebėra, nes apaugę krūmais.

Visada domėjausi senesniais žodžiais ir retesniais tarmiškumais, kai kada rašte pavartodavau – kas ten boli, kas ten iš toli jūdi (juoduoja)? Bet va, vieno upeliūkščio pavadinimas kelinti metai neduoda ramybės – Blūsa. Tai ne blusa, tas šokuojantis parazitėlis, nes abu balsiai ilgi. Tai rodo, man dedasi, žodžio senumą ir gal dar sėlišką kilmę.

Kam čia apie tai kalbu? Ogi tam, kad priminčiau skaitytojams apie daugelio dalykų nepastovumą, kintamumą ir sunykimą. Laiko tekėjime daug kas ne tik kinta, bet ir dingsta... Kartais vienas užsilikęs žodis gali kai ką atskleisti... K. Būga kadaise paskelbė keliolika sėliškų vietovardžių ir apgynė Zarasus nuo Ežerėnų.

Vaikystėje girdėjau pasakų – nuostabių, kaip tada man atrodė. Pavartau pasakų rinkinius, deja, tų girdėtų neaptinku, kaip neaptinku daugumos ir girdėtų dainų, kurių beatsimenu tik fragmentus. Džiaugčiausi, jei žinočiau, kad Lituanistikos instituto rankraštynuose jos yra, – greičiausiai yra, bent panašūs variantai.

Kalbuosi dabar su savo žmonėmis, ir tik vienas kitas vyresnis yra išlaikęs senesnių gyvosios kalbos, na, sakykim, sodietiško mandagumo nusistovėjusių formulių.

Užaina kaimynas ar tolimesnis, pasako pagarbintą.

– Tai prašom sėstis, svečias būsi.

– Dėkui, sėdim ir prie namei...

O kai jau atsisėda:

– Tai kaipgi laikotės gyvi sveiki?

– Gyvuliuojam po truputį, ačiū už klausimą...

Arba vėl: šnekamės apie šį bei tą su įdomiu žmogučiu. Išėina iš kalbos apie vieną jo giminaitį, abiejų bendrą pažįstamą. Tai jis man ir sako:

– Ag, žmogus jis nepeiktas, niekam bloga nedaro, tik švoti tai nušvoja, vis padidindamas, išpūsdamas, kaip toj pasakoj:

„Oi kad mačiau lapę, trys sieksniai uodegos!“

„Negali būti.“

„Jei ne trys, tai du.“

„Iš kur ten gali būti du sieksniai?“

„Na jau sieksnis tai tikrai.“

„Kiek tos lapės, pusės sieksnio, ir tai nebus.“

„O velnias ją žino, gal ir visai be uodegos.“

Pradedi ką pasakoti – ir nepastebi, kaip nukrypsti į šalį, kaip aš va dabar...

Grįžtu prie Blūsos. Upeliūkštis nedidelis. Tik pavasarį ar po didelės liūtis paūžia tekėdamas iš raisto į raistą. Vasarą išdžiūsta, ir tik kur ne kur pavėniais gali duburėly aptikti vandens. Šalia to upeliūkščio ir kalnelis vadinasi Blūsos kalnas, o priešais aukštumėlėje, gana pakilioje vietoje, mano atminime buvo ir Blūsiškės kaimelis, iš viso penki namai, visi viena pavarde – Lumpickai: Juzos, Jono, Antano, Mykolioko ir Silvos didžiojo. Silva iš tikro buvo labai didelio ūgio, bet didžiuoju ne dėl to jį vadino, o kad atskirtų nuo kito Silvos, kiek mažesnio. Pavardė – reta ir nelietuviška. Tokios pavardės kitur negirdėjau. Spėju, kad visi yra kilę iš vieno kelmo. Gal kada feodalizmo laikais buvo vienas iš kitur atkeltas, o per šešioliktojo amžiaus reformą taip ir paliktas tarp raistų ir krūmų. Istorija tokių atvejų žino.

Senieji Lumpickai buvo stambūs, stiprūs ir augaloti vyrai, tačiau tarp savęs vardus pasimažindavo – Janokas, Mykoliokas, Pranciškiokas...

Kaimelis netoli Juknėnų, prisišliejęs prie pat mūsų kaimo laukų ribos. Juknėniškiai šokdavo ir oracijas sakydavo jų vestuvėse; laidodavosi jie mūsų kaimo kapinėse, savų nė neturėjo. Rodos, turėjo būti tokie, kaip ir mūsiškiai, tačiau kai kuriais atžvilgiais buvo gana skirtingi. Net jų kalba skyrėsi – abliuiti, pietuiti, pikliuiti... taip kaip salakiškių. Gal dėl to, kad prie caro buvo jie kito valsčiaus. Mes – Tauragnų, jie – Tiltiškių. Skyrėsi Lumpickai ir dar vienu atžvilgiu – mažai turėjo moterų, o kiekvienuose namuose daug vyrų. Kai bet kuris Lumpickų vesdavęs, tai senis tėvas marčiai sakydavęs:

– Nebijok, mart, kad daug kirvių ir pjūklų ant skiedryno, bijok, kur daug kalvaratų... – Tai reiškė, kad vyrai sugyvenami ir linksmi.

Žemės visų penkių Lumpickų buvo po pusvalakį. Vyrų buvo daug, bet ūkių nebesmulkino. Žemė tik tik vidutinė, daug raistų, krūmų ir bagmų. „Ubagų ir be mūsų bus gana, ką čia mes draskysimės...“ – sakydavo Lumpickai. Vyrų buvo stiprūs, ne tinginiai, geri meistrai kalviai, staliai, mūrininkai. Pavasarį kiti išeidavo „burliokystėn“, t. y. sezoniniams darbams – į Kronštata, į Kolpiną ir kitur. Vėly rudenį susirinkdavo ir tada ilgai vakaruodavo, dainuodavo ir pasakodavo, o dažniausiai iki išnaktų lošdavo kortomis „kiksą“ ir „stukauką“ tarp savęs ir su juknėniškiais.

Blūsiškėnai garsiai kalbėdavo ir dar garsiau nusikeikdavo ne dėl paties keiksmo, o dėl vaizdingumo: Kad tu skradžiai šventą žemelę nugarmėtum... Kad tu per sausas šakas... Kad tu parašius... Tokiam tik sprandan ir paleist šunio karnon... O šiaip – žmonės paprasti ir geraširdžiai. Jei

kam prireikdavo, sakykim, naujam klojimui „ožius“ pastatyti, geresnių talkininkų už Lumpickus nebūdavo. Ateina keturi ar penki vyrai šūkalodami, su savo kirviais ir svambalais. Sakytum ne jėga, o riksmu sustatydavo kas reikia...

Juknėniškiai mėgo Lumpickus, bendravo su jais, susigiminiuodavo, ne vienas jų buvo vedęs juknėniškę. Pasakodavo, kad vienas jų prosenelis, nepaprastas stipruolis, kažkur apie Kijevą sutvarkęs visą darbininkų artelę. Darbininkai susiginčiję, vieni norėję taip, kiti kitaip ir susimušę. Šokęs Lumpickas – ką pagriebęs už sprando viena ranka, ką kita, ir partrenkė. Griebęs tvarkyti vienus ir kitus, kas pakliuvo, ir išskirstęs. Paskui, sako, darbininkai santaiką atšventę – visi bendrai kibirą degtinės išgėrę, Lumpickas visiems po lygiai pilstęs.

Kartais juknėniškiai mėgdavo iš Lumpickų nepiktai pasišaipyti:

– Žaibuoja, audra artinasi, juodi debesys supa padangę. O štai ir prisiartino! Lyja kaip iš kibiro, perkūnija trankosi. Kai sužaibuoja, užuot žegnojęsi, kaip seniau buvo įprasta, Lumpickai, susėdę ant gonkų, kur dar neužlyja, juokauja ir garsiai samprotauja – oho, jau šį kartą tai trenks Mykolioką, su visomis trobomis nuneš...

Seniau, būdavo, pagal seną mūsų šono paprotį, kai artojas pavasarį grįžta pirmą kartą aręs, perpila netikėtai vandeniui. Na, šiūpteri puodelį, ir viskas. Niekas nepyksta. Toks paprotys, taip reikia. Bet Blūsiškėse kitaip. Jei perpila, tai visu kibiru. Perpiltasis griebia kitą kibirą ir pila kam pakliuvo. Įsijungia kiti šeimos nariai, įsijungia ir senas tėvas. Kai jau po ranka vandens nebėra, pilstosi gira, išrūgomis, rūgusiu pienu iš puodynų... Tik motina apsipilstymo žaidynėse nedalyvauja. Sėdi užu stalo – aiškina kaip tik tuo metu pasitaikiusiam svetimam žmogui:

– Mūsų vyrai šitaip – kai jau pradeda, tai ir šutkuja, kol viską išlaisto...

Savotiški buvo žmonės senieji Lumpickai.

Kartą tėvas vedasi arklį kaustyti, maiše nešasi anglių, noragus pasmailinti. Ir mane pasiima dar nedidelį, labai jau norėjau pamatyti, kas ten kalvėje dedasi. Iš mūsų, būdavo, girdisi, kaip skamba priekalas, kūjo daužomas, nes Blūsiškės nuo mūsų namų tik per vieną vienkiemį. Viduvasaris buvo, senis Lumpickas Juza tuntinėja kieme, o mano tėvas rodo, kad negerai gi taip – geras žieminis važelis, o ant jo sudėti kibirai ir dar kiti indai su vandeniui. Tėvas ir sako:

– Tu gi, kaimyne, per vasarą šitaip ir supūdysi tokį gerą važelį.

Lumpickas šypsosi ir geraširdiškai taria:

– Šitaip, šitaip, Juozapak, supūdysiu, supūdysiu... O kai supūdysiu, žiemą bus laiko naują pasidaryti.

Juknėniškiai mėgdavo dėl humoro ir pamėgdžioti Lumpickus, jų kartais net stačiokišką kalbą. Perpasakodavo, kaip vienas jų atviriausiai pasakojo apie savo brolio mirtį:

– Broliokas buvo vyras, pats stipriausias iš mūsų visų. Kai vėjas anais metais užnešė tokią ligą – ispanką, tai ir Blūsiškių vyrus, kaip atsimenat, apšlavė... Broliokas pajuto, kad jau serga, kad šaltis krečia, kad karščiuoja. Nepasiduosiu, girdi, bro, ne tokias štukas mačiau, Karpatuose apkasuose voliojomės sustirę, ir velnias negriebė. Išėjęs dar pasivoliojo ant šalnos. Ogi ant rytojaus, žiūriu, smerčiu vaduojasi – tai kaip žmogus kalba, tai vėl, klausau, jau klieda, nei šį, nei tą nušneka... Mūsų daug brolių, tai norėjau, gal, sakau, jeigu jau mirs, tai gal man savo dalį paskirs... O jis, bro, supratau, labai norėjo gyventi, tai ir paskutinės valios nesiskubino perduoti. Aš jam taip ir sakau – nebijok, bro, mirt, Pranciškiok, aš tavęs neapleisiu, Mišias užpirksiu, ubagus pašventory apdalysiu, kad pasimelstų. Broliokas pasižiūrėjo į mane ir sako – susuk man bankrutką, užsirūkyt noriu. Susukau jam bankrutką, įkišau į burną, uždegiau; patraukė vieną dūmą, patraukė kitą, ogi žiūriu, bro, ir nulėpo. Ir žvakės nespėjau uždegti. Iškart, bro... Taip ir numirė nė neperžegnotas, kaip čigono vaikas.

– Kaip tai čigono, kokio čigono?

– Taigi čigono Martyno, gal atsimenat, kur kumelius išguldydavo.

Tas čigonas, būdavo, visiems pasakoja:

– Kai tik važiuoju pro Mockėnų kapus, taip ir suspaudžia širdį... Geras buvo vaikelis, razumnas toks, bet kai susirgo, nabagas, tai tik tris dievobaimingus žodelius ištarė – liuikos, liuikos, liuikos, tėveliuk... ir Dievui dūšią atidavė.

Dar vaikystėje du Lumpickai man labiausiai į galvą buvo įsidėję – Janokas ir Mykoliokas, nes abu turėjo po vieną tiesią koją, per kelį nesulenkiamą. Kai eidavo, tai pėda likdavo tik vienos kojos ir šliūžė – kitos, ir tik tada pėda. Pažindavo žmonės, kad Lumpicko per rasą arba smėlėtą kelią pereita.

Tie „tiesiomis“ kojomis Lumpickai abu buvo stambūs ir petingi vyrai. Tik jų kojos buvo „ištiesintos“ skirtingu būdu: Janokui garbingai, Mykoliokui – ne.

Janokas buvo japonų karo dalyvis.

– Kas sako, kad žmogus iš numirusių neprisikelia? – kalbėdavo Janokas. – Aš numiręs buvau, bro. Kiek laiko buvau numiręs, nė pats nežinau. Prabudau ligoninėje – šviesu, šilta, švaru, na, sakau, ir į dangų patekau. Sulaužytas, subadytas buvau kaip reikia. Jau, mislijau, nebeminsiu dobilo ir savo krašto nebepamatysiu. Ogi, bro, pamažu, pamažu ir sutvarstė geri daktarai.

Janoką žmonės dar vadino pensijonu. Gaudavo iš carinės valdžios pensiją. Kiek buvo tos pensijos, negaliu pasakyti. Tik, atsimenu, šventadieniais gražiai nešiojo, avėjo gerais blizgančiais auliniiais batais. Per metus, sako, ir porą batų iš valdžios gaudavęs. Sako, ir medalį turėjęs, tik nenešiojęs, laikęs skarelėje suvyniotą. Didžiudavęsis juo, bet pasididžiavimą parodydavęs kitu būdu. Salake turgaus dieną pas Šamuškę karčemoj pasitaikiusiems kaimynams juknėniškiams pašaukdavęs iš karto tuziną alaus. Kaipgi kitaip – juk jis Janokas Lumpickas, pensijonas!

Mykolioko kojos istorija visai kitokia.

Prie caro, dar mano ankstybos vaikystės metais, bastydavosi naktimis po kaimus arkliavagiai. Atsitikdavo, kad gerą kumelį, pakinkytą, pririštą prie tvoros, staiga, kiek arklys iššoka, nuvažiuodavo. Dar vaikas buvau, atsimenu, žmonės laukus pavasarį arė, atlėkė užuolankomis raiti vyrai nuo Daugailių – nuo plento kažkieno pakinkytą kumelį įsėdę nuvažiavo Tauragnų kryptimi. Išskinę iš žagrių arklius, juknėniškiai raiti šoko vagių gaudyti. Ir sugavo. Mušė tada, sako, kas norėjo ir kiek norėjo. Dar ir dabar daugelyje senų tvartų kabo geležinės aprūdiję štobos, seniai nebenaudojamos, ir geležiniai pančiai, kuriais naktį lauke geresnius arklius supančiodavo. Dar ir dabar tūlas, ant ko nors supykęs, pavadina Mamončiku, nors nebežino tikrosios šio žodžio prasmės. Liko tik keiksmožodis. O Mamončikas buvo žinomas mūsų apylinkės arkliavagis ir ypač pavogtų arklių nuvarytojas.

Taip atsitiko, kad Juknėnuose sugavo arklius vagiančius Mamončiko bendrininkus, o su tais buvo ir Lumpickas Mykoliokas. Ir prasidėjo egzekucija. Jau kad mušė, sako, tai mušė. O Mykoliokui, kaip savam, katalikui, daugiausia užkorė. Paslikas gulėjo, parmestas ant žemės... Įvertė tada Mykolioką į roges ir parvežė kruviną į Blūsiškės. Kitus surištus perdavė Tauragnų uriadnikui. Buvo žmonių, kurie tokiu žiaurumu piktinosi. Aiškino pagauti tai pagavo, bet juk arklių dar nespėjo pavogti. Kažkiek užduoti tai reikėjo, bet ne taip žiauriai. Mykoliokas bylos už sužalojimą nekėlė. Jis žinojo, kas mušė, bet kuris koją sulaužė, nežinojo. Kaziuoliokas Liudvikas, kurio kieme ta egzekucija vyko, davė penkiolika aukso rublių, kad tylėtų, ir tylėjo. Jei kas paklausdavo, kodėl nedavė į teismą už sužalojimą, Mykoliokas į tai:

– Vogti ėjau pirmą kartą ir paskutinį. Nenorėjau po teismus tąsytis su vagių kompanija, akis svilinti, raudonuoti prieš žmones teisme. Teismas man kojos nebepataisys.

Ėjo kalbos, kad ir kiti davė Mykoliokui – nežiniom, sąžinės nuraminimui.

Seniau, būdavo, jei jau kuris žmogus įsižagė negarbingai pasielgdamas, tai vaikam ir vaikų vaikam ta gėda krisdavo. Supyks kas ar įžeisti panorės, ir pakiša – tavo tėvas ar senelis buvo toks ir

toks.

Kieti ir negailestingi buvo senoviškos moralės nerašyti nuostatai.

Mykolioko gyvenime jokių kreivumų daugiau niekas nepastebėjo. Gyveno sau žmogus, dirbo, trobų kitiems statyti eidavo, mūrijo. Žmogus buvo kaip visi. Tik pats Mykoliokas mažiau bendravo su žmonėmis, nebuvo toks atviras kaip kiti Lumpickai. Tylesnis buvo ir lyg saugojos ginčų, gal kad kas neprikisėtų to, kas kadaise buvo atsitikę.

Pasakodavo juknėniškiai:

Ateina, būdavo, šventą dieną Mykoliokas pas Ickų, pašaukia butelį degtinės, virtinę baronkų ir ilgai sėdi sau vienas gurkšnodamas, neskubėdamas, baronkas kriaukšėdamas. Nuo pusės butelio pradeda pusbalsiu niūniuoti –

Tprundi diedas, tprundi boba,

Bara boba diedą blogą.

Ilgai niūniuoja vis tą pačią, jau kiek sutrumpintą, vis po truputį išgerdamas:

Tprundi diedas, tprundi boba,

Tprundi visi žmonės.

Pusdienį prasėdėjęs eina namo, kelio dulkes tiesiąja koja šluodamas.

– Tai kurgi dabar taip pasikėlei, Mykoliok? – kas sutiktas paklausia.

– Taigi va, kai užėina toksai didelis neramumas, nueinu, butelį Ickuvienei atituštinu ir einu namo.

Į didesnes kalbas nesileidžia, nueidamas tebeniūniuoja –

Tprundi diedas, tprundi boba...

Taip ir sulaukė senatvės, niekam piktu neįsikreipęs.

Jau senyvas būdamas, Mykoliokas kartą pralinksmino ir savus, blūsiškėnus, ir kaimynus. Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečių okupacinė administracija įsakė visiems įsirengti išeinamąsias vietas. Jų mūsų šone iš tikrųjų beveik niekas neturėjo.

– O ką jie man padarys? Vaikščiojau visą amžių ant savo reikalo už klojimo ir vaikščiosiu, – kalbėjo Mykoliokas ir išeinamosios statyti nesiruošė.

Vieną priešpiečių mato pro langą – įjoja žandarų vachmistras Šmitkė į Blūsiškės, paskui jį važiuoja kitas žandaras su blėka po kaklu ir seniūnas. Atvyksta tikrinti.

– Tai šėtonai! Kad jiems velnias ragus nulaužytų. Nubaus, ko gero, ar dar blogiau – nusivarys į Gatelius kaip prasikaltėję.

Apsigando Mykoliokas, bet samprotauti ir keiktis nebebuvo kada – šoko kaip iš ugnies išeinamosios ruošti. Greitom už tvarto pastatė roges, iš abiejų pusių po krėstinių šiaudų kūlį. Vietoj durų užtiesė nuo vežėčių maršką, kurią įkldavo, kai rugius veža. Užsiglaudė už sąsparos ir laukia, kol komisija ateis. Kai jau pamatė, kad tikrai ateina į jo sodybą, įsmuko į vidų, atsisagstė kelnes ir sėdi... Prieina komisija, žiūri – koja ištiesta kyšo iš už marškos. Priėję sugargsėjo vokiškai ir praskleidė tą maršką. Sėdi. Mykoliokas kelnes susisagstė ir išlindo. Seniūnas nosisukęs juokiasi, žandaras juokiasi, ir pats Šmitkė prajuko. Priėjo Šmitkė, patapšnojo per petį – gut! Užsirūkė ir Mykoliokui pakišo cigaretę blizgančiu galu – gut!

Mykoliokas jau seniai našlavo. Buvo jo du sūnūs. Vieną, Antaną, žmonės vadino gudu. Gal kad atskirtų nuo kitų Antanų Blūsiškėse. O gal dėl išvaizdos – ilgas kaip kartis, tamsaus gymio, smarkiai raupuotas. Vieni vadindavo – Lumpickiokas gudas, kiti dar pridėdavo – gudas piligrapas. 1914 metais antrą ar trečią karo dieną grįžo iš Zarasų ir visiems, ką tik sutikdamas, pasakojo tą patį:

– Iš Pitaburko atėjo piligrapas – karas, bilizacija.

Užtai ir padvigubino pravardinį.

Lumpickiokas Antanas, nebe pirmos jaunystės bernas, ir man atrodė toks nepatrauklus, juodėžis ir nedaugiakalbhis kaip tėvas, ne toks kaip kiti Lumpickai – džiugūs, draugiški, šaukalos tokie, keiksminčiai, dėl žodžio nesivaržydavo. Šitą Antaną, gudu ir piligrapu pramintą, ir aš mažiau pažinojau negu kitus Lumpickus. Bet atsitiko taip, kad su šiuo Antanu man teko kartą artimiau pabendrauti.

Buvau tada moksleivis, prireikė nuvykti į Zarasus. Lumpicko Antanas irgi savo reikalais ruošėsi į Zarasus ir pats pasisiūlė mane nuvežti – ką čia, girdi, minsi dviratį sukaitęs, arkliu nuvešiu.

Į abu galu šešios dešimtys kilometrų su viršum. Išvažiuoti turėjome anksti, kad iki sutemos dar galėtume sugrįžti. Tai ir nubridau per rasas saulei tekant į Blūsiškes. Vežimas jau buvo paruoštas: ratai patepti, pasėstas patogiai pritaisytas, gale vežimo maišė su pašaru pririšta, abrako terba ant užkalos pakabinta.

Gera, kai dabar pagalvoju, skristi komfortiniu lėktuvu, gera važiuoti automobiliu, net sunkvežimiu vasarą netolimai kelionei nebloga, nes greit – čia kalnas, čia pakalnė, klunk klunk ir pasieki, sakykim, rajono miestą. Bet gera gražią vasaros dieną važiuoti ir arkliu – dairaisi, galvoji, daug ką pastebi ir įsidėmi. Nutirpsta kojos, prieš kalnelį užėini pėsčias ir vėl į vežimą.

Taip mes su Lumpickioku Antanu vos saulei patekėjus ir pasikėlėme kelionėn. Toks nuostabus rugpjūčio pabaigos sekmadienio rytas! Senojo kaimo šventadieniai būna savotiškai nuotaikingi savo tylumu. Kol siaurais kaimų keleliais nugirgždėjome iki plento, saulė jau buvo gerokai pakilusi.

Taršiam sau plentu, iš pradžių atrodo, kad visame kelyje tik mes vienudu. Saulė mums iš dešinės per dangų, vis aukščiau pakildama. Antanas rodo botkočiu į dešinę – ten toliau Domeikių kaimas, o į šiaurę irgi toliau nuo plento – Šiukščiai. Arklys ritmiškai pasagomis klapsi. Diena šviesi, graži. Šventoji tarp kalnelių ir pievų taip tykiai mėlynai vingiuoja. Plentas tiesus kaip styga. Taip mes privažiuojame Degučius – pirmas didelis kaimas šalia plento prie ežerėlio. Prieš kalną abu užėiname pėsti, kojas pamiklinam, ir arkliui lengviau. Kai jau užėjome pačią aukštumą, sustabdė arklį, sustojo Antanas, atsisuko atgal į pietus, nusiėmė kepurę ir žiūri įdėmiai. Ir aš sustojau, ir aš atsisukau.

– Ar matai, Untaniok, Juknėnų kapus? – paklausė.

– Matau, – atsakiau, – iš tolo atrodo kaip šieno vežimas.

Aš žinojau, kad giedrią dieną nuo Degučių kalno matosi Juknėnų kapai, stovintys pakilioje vietoje, beržais apaugę, dėl to atrodo kaip šieno vežimas. Ir žinojau, kad juknėniškiai, išvykdami iš tėvynės – į Rusiją, į kariuomenę, į Ameriką – mesdavo į kapus paskutinį žvilgsnį atsisveikindami su gimtine.

Lumpickiokas, nusiėmęs kepurę, pastovėjo, net akys jo patamsėjo.

– Tenai mano motinėla ilsisi... Kai einu kada pro šalį, pasėdžiu ant akmenų tvoros. Ten dabar prie kapo ieva užaugusi, žydi pavasariais.

Sėdom vėl į vežimą. Plentas pasisuka ir vėl tiesiausias.

– Nedideliu mus paliko motinėla, – ėmė pasakoti Antanas, pastebėjęs, kad ir aš susimąščiau, – sunku buvo našlaičiams. Mūsų tėveliokas nelabai vaikais rūpinosi. Išėidavo kitiems trobų statyti, tai mes su broliu ir augome kaip miško žvėreliai. Sirgau ir, sako, vos nenumiriau, kai raupai užklupo. Neskiepyti buvome. Tai šit ir likau toks... Dar piemeniokas būdamas galvą susitrenkiau. Po to dažnai galva sukdavosi. Įsitaisėm ant ledo čiučiuokšnę. Prakertam, būdavo, eketę, įšaldom stiprų kuolą, užmaunam ant jo seną ratą, prie rato kietai pririšam ilgą kartį, prie kito karties galo pririšam rogeles. Trys keturi berniokai suka kartį, o rogelės švilpia ratu kaip vėjas. Atsipalaidavo virvė, ir trenkė mane įsibėgėjusios rogelės į medį. Apsikruvinusį mane berniokai namo parvedė.

Kai kartu važiuoji, tai ir kalbėtis reikia. Šio to paklausiau. Antanas norėtų lyg iš eilės pasakoti, bet iškyla netikėtai ir kitų dalykų.

– Nesveikatingas buvau, tai ilgai ganiau, kol žagrės įsikabinau. Ganyti, kai dabar pagalvoji, neblogo, nesunku, bet kai kasdien, tai ir nuobodu. Žinojau visus krūmus ir raistus: kur kokia uoga auga, kur koks grybas dygsta, ir lapių urvus žinojau. Sveikata pagerėjo, ir jau 17 metų išėjau su kitais Lumpickais burliokystėn. Dirbdavome Kranštate, Kolpine, vieną vasarą prie Gatčinos. Dirbau ir Bachvalovo plytinėje. Viešpatie, kai pamisliju, kiek esu tačka žemės pervežęs, kiek plytų privežiojęs. O pradėjau tai nuo kriučniko.

– Nuo ko, nuo ko? – paklausiau.

– Darbininkas varo didelę tačką per paklotas lentas, o kriučnikas su tokia stipria, užlenktu galu viela prilaiko, kad nenuslystų. Paskui jau pradėjau pats tačką varyti. Kriučnikui, matai, mažiau moka.

Užsirūko Antanas, jaučia, kad man įdomu, jeigu klausinėju, ir vėl ką pasigaudamas pasakoja:

– Dirbdavome kartu – rusai, čiuknos (estai) ir mūsų, lietuvių, nemažai. Lengviau buvo, kai jau rusiškai pramokau. Kai kalbos nesupranti, žmogus vis tiek kaip aklas.

Nusišypso Antanas:

– Varau kartą sunkią tačką ir nė neįjuntu, kad ratas išsiklibino, išvirst galiu. Vienas lietuvis pastebėjo ir šaukia – palauk, palauk, palauk! Sustojau. Stovi šalia rusas ir juokiasi – vot čiudnoj jazyk čukonsky, lap, lap, lap i sgorovilis...

Pasiteiravau, kiek uždirbdavo, kur maitindavosi.

– Sunkus darbas tai sunkus, bet uždirbdavome. Į kišenę daugiau negu rublis likdavo. Maitindavomės visa artelė iš vieno katilo. Vieną virėju išsirinkdavom. Darbininkui žmogui gardumynų nereikia, – kad stipriau, kad riebiau. Rudenį parsinešdavome šiek tiek pinigų. Rūbą kojį nusiperki, ūkin kai ką įdedi. Žiemą prie namei gyvenant duonos pirkti nereikia, tai taip ir manydavomės. Dirbdavom vis netoli Pitaburko, tai šventomis dienomis atvažiuodavom pasidairyti – tai gražus miestas Pitaburkas, Untaniok! Vaikštom, būdavo, nei galo, nei krašto nesimato, kad kiek, ir paklyst gali. Taip ir atsitiko kartą, grįžtant nuo Aleksandraucko rinko, ne ten pasukome, matyt. Paskui šiaip taip dasiklausėm, kaip į Nevską patekti. Vaikštau, būdavo, po Pitaburką ir galvoju – kokius stebuklus žmogus padaro! Viešpatie, kiek reikėjo akmenų prikloti, kiek plytų prinešioti į viršų, kai tokie dideli mūrai ant kelių gyvenimų. O tie visi išraitymai, išgražinimai! Šitokiems darbams tvarkyti rangovai samdo ne tik inžinierius, bet ir architektorius. Praeina, būdavo, tokie ponai, kai dirbau prie Gatčinos, aukšniai lenciūgai ant laikrodžių per visą pilvą.

Taip besišnekėdami privažiavome Asavytų kaimą, kairiau plento, kiek atokiau. Pakilioje vietoje aukštas aukštas medinis kryžius.

– Turbūt žinai, Untaniok, – rodydamas botagu tarė Antanas, – kam šis kryžius pastatytas?

Žinojau. Tėvai pasakodavo. Kilbaucko atminimui pastatytas. Tasai Kilbauckas dvidešimt su viršum metų išgulėjęs ant lentos gyvas, tik du šaukšteliu valgomosios alyvos nurydamas. Gulėjęs išgeltęs, išdžiūvęs, su žmonėmis pasikalbėdavęs. Mano tėvai buvo jį matę. Per Zarasinės atlaidus sustodavę pravažiuodami žmonės pasižiūrėti. Sako, pasaugodavę aplinkiniai, pabudėdavę po kelias dienas prie ligonio, ar nėra čia kokios apgavystės. Daktarai iš Dvinsko ir Pitaburko buvę atvykę patyrinėti.

– Norėjau paklausti, – prabilo vėl Antanas, – kai daugiau žinai už mus, knygas skaitai, ar čia stebuklas, ar kas?

Nekoks aš dar buvau mokslinčius, bet atsakiau jam kaip mokėjau, sąžiningai:

– Kas tiki stebuklais, gal tiems ir stebuklas. Gamtoje būna visokių stebuklų. Tikrai galėtų pasakyti gal tik labai mokyti daktarai, bent po mirties viską ištyrę, išskrodę...

– Taigi, taigi, va kitas ir medis, regis, tik braška apdžiūvęs, grizų suėstas, šaknimis apnuogintomis, o dėlto ilgai laikosi, kol išvirsta.

Dar kalnelis – ir jau Zarasai pasimatė. Nuo antro kalno plentas pasisuka, reikia dalį ežero apvažiuoti. Kelias į pakalnę, arklys ristele bėga. Nutilome ir abu žavimės atsivėrusiu prieš akis vaizdingumu. Staiga užskambino varpai. Gal toks skaidrus oras, gal vanduo, gal kas, kad toks gražus varpų skambėjimas. Rodos, ežeras suskambo. Klausomės tylėdami, ir tik negreit Antanas neiškentęs prašneko:

– Tokio gražaus skambėjimo aš dar niekur negirdėjau, net verkti norisi...

Aš sau vienas pagalvojau – taigi raupuotas, juodėžis, gudu pravardžiuojamas, o gyvenimą supranta, grožį junta ir toks geraširdis.

Pasisukaliojau šventą dieną po Zarasus, atlikau kas reikėjo, pažįstamus atlankiau. Čia juk vienus metus buvau mokėsis, keturklasę baigiau. Antanas bėgiojo savo reikalais, gelžgalių į vežimą prisikrovė, pas kažkokius meistrus buvo nuėjęs, kol pagaliau abu nuėjome į arbatinę užkąsti. Du žmonės, atvykę nuo Dusetų su paaugliais berniūkščiais, ėmė mane klausinėti, kokia tvarka norint į gimnaziją įstoti. Paaškinau ir abiem surašiau bendru šablonu po prašymą direktoriaus vardu... Siūlė užmokėti, dėkojo žmonės, bet mokesčio, žinoma, griežtai atsisakiau. Mane ir Antaną vaišino iš savo ryšulio, kriaušių į kišenes prikišo.

Ir vėl į kelionę. Arklys pailsėjęs, prišertas, pagirdytas. Arkliai visada noriau bėga namo. Tarškiam vėl plentu ir šnekamės. Popietė, dabar saulė vėl mums iš dešinės šviečia.

Antanas stebisi, kad aš greit rašau, kad taip greit iš karto parašiau du prašymu. Aš jam paaškinau, kad tai nėra kiek ne sunkiau kaip jam arklį pakinkyti.

– Nu ne, – kraipydamas galvą nesutiko Antanas, – prašymus rašyti ne kiekvienas durnius gali. Untaniokas jau turbūt ir kanceliarijoj sėdėdamas galėtų minkštą duoną valgyti.

– Apie minkštą duoną aš dar negalvoju. Valgau kietą, motinos iškeptą. Nusivežu į miestą didelį kepalą, ir, kol suvalgau, ji iš tikrųjų pasidaro kieta, bet ilgai laikosi nesupelėjusi, – atsakiau juokaudamas ir vėl kalbą nukreipiau į jį. Paklausiau, kodėl jis dar nevedęs.

– Kad lyg nebuvo kada, vis darbe, vis per žmones einu. Apsivedus reikėtų dalytis, o kiek čia tos mūsų žemės – krūmai, raistai. Pasidalysi – vienas vargas. Greičiausiai taip „dėdė“ ir pragyvensiu.

Antanas susimąstė ir pratęsė samprotavimus:

– Nelabai man sekėsi su merginomis – nei šokėjas esu, nei dainininkas, darbininkas juodanugaris, – ir įdėmiai pasižiūrėjo į mane.

Aš į jį pasižiūrėjau. Veidas lyg dar labiau pajuodo, tik akys sublizgėjo.

– Gražumui, matai, Untaniok, galo nėra. Ir gražiam, ir negražiam – akys tos pačios...

Supratau, kad jis skausmingai kažką apie save pagalvojo. Abu patylėjome. Vėl Antanas prabilo pirmas:

– Untaniokas va tai laimingas. Mokslus eini, sunkaus darbo nedirbsi, miestuose gyvensi.

– Kad, – atsakiau jam nusijuokdamas, – mieste man nelabai sekėsi.

Ir papasakojau, kaip dar vaikas būdamas Daugpilyje įkliuvau policijai.

– Vežė tėvas maisto vyriausiam broliui, kuris tada gimnazijoje mokėsi. Ir mus su antruoju broliu paėmė. Tėvas dar pasakė: atganysi dar man porą vasarų, o tada, jei gerai seksis, leisiu į mokslą. Kiaulių neganęs ponu nebūsi.

Man tada buvo gal šešti metai, ne daugiau. Tada pirmą kartą pamačiau Zarasus, o Daugpily didžiausią įspūdį padarė geležinis tiltas per Dauguvą.

Tėvas pavedžiojo po miestą, gimnaziją parodė. Užvedė į krautuvę – broliui, kaip vyresniam, ne tik ganančiam, bet ir akėjančiam, nupirko lenktinį peilį, o man metalinį švilpuką. Paliepęs pastoviniuoti čia pat gatvėje, tėvas užbėgo į kitą krautuvę. Aš iš to džiaugsmo ėmiau ir užušvilpiau. Tik nučirškė balsas per visą kvartalą. Tuoj pat pribėgo toks su kardu, diržai per pečius, čiupo už

rankos ir ėmė bartis. Persigandau ir tik vieną žodį atsimenu – karaul. Bet tuoj išsoko tėvas iš krautuvės ir policininką rusiškai atsiprašė, kad neįspėjo vaiko. Policininkas dar kartą žvilgterėjo į mane, nusišypsojęs pirštu pagrasė – „nu, smotri“ ir nuėjo.

Lyg atsilygindamas Antanui už atvirumą, dar vieną atsitikimą iš savo vaikystės persakiau.

– Aš buvau dar labai nedidelis, antrasis brolis pora metų vyresnis. Tėvas įsigijo puštalietą, nedidelį tokį, su būbinėliu, – arkliavagiams pagąsdinti, sakydavo. Laikė labai gudriai paslėpęs, bet kiekvienu momentu lengvai galėjo pasiimti. Kamarėlėje buvo dvigubais rėmais langas, atidaromas iš vidaus. Pakabindavo puštalietą ant rėmo, šešėlyje. Nežiūrėsi nei iš lauko, nei iš vidaus. Mes, vaikai, pastebėjome, kad tėvas pavarto, dulkes apšluosto ir vėl pakabina. Sunku nuo smalsių vaikų pasislėpti. Išvažiavo kartą tėvai į turgų. Popiečiais matome – sustojo vežimas kaimo gatvėje. Prie vežimo pora žmonių. Išlipo iš vežimo toks ponas blizgančiomis sagomis, gražia spalvota kepure ir eina į pirkimą. Lietuviškai paklausė, ar yra tėvelis toks ir toks. Paskui paklausė – o gal žinot, kur tėvelis puštalietą laiko... Kur nežinosi! Abu su broliu bėgte į kamarėlę ir parodėm. Nusišypsojo, nusikabino puštalietą nuo vinelės, įsidėjo į kišenę ir išėjo. Netrukus ir tėvai parbrazdėjo. Bėgam su broliu per kiemą, skubam pasakyti, kad buvo toks ponas, kad puštalietą atidavėm... Nusigando motina – kas dabar bus?

„Duot ir duot varlėnam rykščių, kailį sukapti ir verkt neduoti.“

„Tylėk, motin, mes gi jų meluoti nemokėme. Aš kaltas. Tu geriau man švaresnio maišo greit paieškok.“

Tėvas persiavė geresniais batais, geresnį švarką užsivilko, persikinkė arklių, įsipylė maišėką avių pono uriadniko arkliui ir greit išbildėjo į Tauragnus.

Motina ilgai mums išmetinėjo dūšaudama, bet nemušė. Tik gulti anksčiau vakare nuvarė, kol dar tėvas negrižęs. Drebėdami nuėjome gulti. Tėvas griežtas buvo – manėme, rytą atsiimsime. Bet rytą atsibudę radome tėvą besišypsantį – tylėkite, niekam nepasakokite, kas atsitiko. Vėliau, kai jau paaugome, tėvas prisimindamas sakydavo:

„Sukalbamas buvo žmogus Tauragnų uriadnikas Citovičius. Išgėrėme abu pas Abromą Vajasiškinį atskirame kambaryje. Aš jam dar į saują penkis rublius auksu, tai tokio protokolo ir nerašė. Puštalietą irgi atidavė, o svarbiausia, pasakė, kas ir įskundė – Povilas, kaimynas.“

Tai visas reikalas tėvui kaštavo puspūrį avių, penkis rublius ir vaišes pas Abromą.

– Tai ir negavote į kailį? – paklausė Antanas.

– Negavome, kai jau taip laimingai reikalas pasibaigė, bet kur puštalietą laikė, nebežinojome.

Plentu važiuome greičiau, o kol atkreivuliavome apie 10 kilometrų paprastais keleliais, saulė jau buvo nusileidusi, Blūsiškės pamažu skendo į prieblandą. Namu parėjau – danguje žiebėsi pirmosios žvaigždės.

Parvažinėdamas į tėviškę, Antaną susitikdavau jau kaip gerą bičiulį. Ištiesia, būdavo, didelę plaštaką kaip kultuvę, paspaudžia ranką ir sako:

– Tai kada gi vėl važiuosime į Zarusus? Pasakyk, nors ir rytoj kinkau arklių ir važiuojam.

– Kadgi reikalo šiuo metu neturiu.

– Kai važiuosim, tai atsiras ir reikalų. Mes labai gražiai pasišnekėjome.

Man būdavo malonu, kad Antanas tos mūsų kelionės neužmiršo, kaip ir aš neužmiršau. Susisėdame šalikelėje ant akmenio parūkyti.

– Tai vis dar vienas, Antanai, kaip žolynas... taip ir džiūsti? – pajuokaudavau.

– Nebekoks iš manęs žolynas, sirginėju. Doktorui pasirodžiau, vaistų išrašė, bet vaistais sotus nebūsi. Dabar tokių žolių prisivirinu ir geriu, gal praeis.

– Žinoma, praeis, argi naujiena žmogui susirgti? – atsakau.

Žmogus vienaip galvoja, o įvykiai susidėsto kitaip. Parvažiavęs dar vienu atostogu, Antano neberadau. Niekas ir nepasakė, nuo ko Antanas mirė – susirgo, pavaikščiojo pajuodęs, ir nebėr žmogaus.

Dabar ir Blūsiškių, kokios buvo seniau, nebėra. Dalis gyvena Juknėnuose, kiti kitur. Iš senųjų nė vieno nebeliko, jaunesnieji išsispaistė kas kur. Tik mano atminty tebešmėsčioja kaip gyvi – ir Juza, ir Silva didysis, ir Janokas su Mykolioku, ir tas gudu piligrapu pravardžiuotas Antanas.

Kai ten parvykęs vaikščioju paraisčiais, pagalvoju – kažin ar Antanas turėjo kada šviesesnių dienų? Skurdi vaikystė, raupai, sunkūs darbai, o gal ir patyčios – viskas susidėjo ir nuvarė ne laiku į kapus. Paklausk dabar, jau beveik niekas jo neatsimena.

Taip keičiasi gyvenimas, taip užsitrina praeitis – su vietų vardais ir žmonėmis.

Maironis rašė –

Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį

Iš kapų milžinų

Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį

Iš senųjų laikų!

Mano norai būtų kuklesni –

Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį

Iš Juknėnų kapų...

1977

Iš: Antanas Miškinis, *Žaliaduonių gegužė*, pasakojimai, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 9–12, 59–72, 233–259.